

kazala koja zajedno s registima i popisom pravnih predmeta knjigu čine preglednom i lakom za korištenje.

Jozo Ivanović

MONUMENTA ZRINYANA. Pars oeconomica. Tomus I. Bona Maritima (1627-1685). Priredila Vera Zimányi. Str. 479. Tomus II. Insula Murakös (1635-1720). Priredio István N. Kiss. Str. 676. Akadémiai kiadó, Budimpešta 1991.

Mađarska akademija znanosti izdala je u 1991. godini u četiri sveska izbor gradiva o obitelji Zrinskih, točnije o Nikoli i Petru i njihovim posjedima nakon zapljene. Prva dva sveska sadrže gradivo gospodarskog karaktera, uglavnom popise i inventare primorskih dobara i međimurskog posjeda, treći sadrži "međunarodne dokumente o turskom ratu 1663-1664. i događajima koji su mu prethodili", a četvrti spise Petra Zrinskog "političke, gospodarske i obiteljske dokumente hrvatskog bana" iz razdoblja od 1650. do 1670. godine. Seriju je pokrenuo redakcijski odbor (László Benczédi, Agnes R. Várkonyi, Vera Zimányi) osnovan još 1975. godine, potaknut značajem navedenih izvora koji "nadilaze postavke ranije historiografije uslovljene nacionalnim granicama". Prema riječima urednika, rezultati koje je dalo istraživanje ovih izvora preklapaju se s drugim

povijesnim istraživanjima o "napretku gospodarstva i ratnim događajima u 17. stoljeću, o smjerovima razvitka većih regija i njihova mentaliteta. Oni istovremeno osvjetljaju moguće puteve razvitka Srednje Europe na području gospodarstva i političke kulture".

Na objavljivanje upravo gospodarskih izvora zrinskih dobara priređivače je potaknula činjenica da nije sačuvan arhiv Zrinskih, niti ima sigurnih podataka o njemu, za razliku od arhiva nekih drugih obitelji u kojima se upravo u prvoj polovici 17. stoljeća kao posljedica napretka u vođenju poslova na velikaškim posjedima, počinju gomilati brojni dokumenti o gospodarstvu. S druge strane stoji pretpostavka da gospodarska aktivnost na dobrima Zrinskih, kao i njihova djelatnost u politici i na području kulture, odražava sve važnije tendencije koje gospodarstvo na ovom području (podrazumijeva se područje monarhije i susjednih zemalja, u prvom redu sjeverne Italije) čine jednom prepoznatljivom cjelinom, da u mnogočemu upućuje na kasnije promjene i pravce razvitka i da je i sama gospodarska aktivnost obitelji znakovito doprinijela oblikovanju tog općeg okruženja. U tome priređivači vide pojavu koja prelazi lokalne ili nacionalne granice i u stanju je u sebi integrirati različite kulturne, gospodarske, pa i političke tradicije. Predodžba o Zrinskima kao o nositeljima razvojnih tendencija čitavog ovog prostora treba da se suprotstavi staroj slici određenoj političkim sadržajem i nacionalnim granicama. Veliki trud uložen u interpretaciju objav-

ljenih i nekih drugih izvora treba u prvom redu opravdati ovakav pristup i pokazati ga utemeljenim: to je ujedno bio i jedan od kriterija po kojem je izvršen odabir gradiva za objavljivanje.

Najveći dio objavljenih dokumenta nastao je u godinama nakon zapljene dobara, kao rezultat nastojanja komore da izradi što potpunije i točnije popise i utvrdi vrijednost zaplijenjenih dobara. Procjene i popisi koji su tada rađeni po njezinu nalogu, oslanjali su se i na slične dokumente u tada još postojećem arhivu Zrinskih.

Prva knjiga sadrži trinaest dokumenata iz *Kućnog, dvorskog i državnog arhiva* u Beču, *Državnog arhiva Mađarske* i *Nacionalne biblioteke Széchenyi* u Budimpešti, koji se odnose na primorska dobra (sedam ih je objavljeno i u: R. Modrić, *Monumenta historica familiarum Zrinski et Frankopan*, vol. I. JAZU, Zagreb 1974, ali su ovdje ponovljeni radi "cjelovitosti prikaza"). Tri prva donose zbirni pregled i procjenu svih dobara (uključujući i ona koja su pripadala Nikoli i nisu bila zaplijenjena) izvršene u prvoj polovici 1672. godine: prvi daje pregled vrijednosti pojedinih dobara procijenjenih prema visini godišnjih prihoda i izražen prema minimalnoj, srednjoj i maksimalnoj vrijednosti, odnosno pod pretpostavkom da kamatna stopa iznosi 6%, 5% ili 4%, a druga dva procjenu vrijednosti Bakra i drugih manjih luka u Primorju. Priredivač u uvodnoj studiji detaljno komentira podatke o ukupnoj vrijednosti svih dobara i godišnjim prihodima, a

usporednom analizom, koja se dotiče metodologije izračuna, uvodi i druge poznate podatke za to vrijeme te nastoji dati uvid u značaj gospodarskih aktivnosti na obiteljskim posjedima. Prednost svoga pristupa u odnosu na druga slična istraživanja nalazi upravo u vrijednostima svojih izvora: ne samo na njihovoj iscrpnosti, nego osobito na činjenici da transparentnost metodologije koja je primijenjena u njihovoj izradi omogućuje stvaranje pouzdanih zaključaka o ukupnim gospodarskim uvjetima i nazorima koji su je proizveli i unutar kojih je mogla biti iskoristiva. Na temelju tako obrađenih podataka čitatelj može steći jasnu predodžbu o stvarnoj vrijednosti pojedinih stavki i ukupnoj veličini odnosno potencijalnoj gospodarskoj moći obitelji, pod uvjetom da su osnovne pretpostavke održive. Ostali objavljeni dokumenti koji se odnose na pojedine posjede (Čabar, Brod, Švarča, Rakovec, Vinodol, Grobnik, Bakar), iskorišteni su da bi se prikazala organizacija rada na njima, značaj pojedinih oblika gospodarske aktivnosti, doseg i smisao pojedinih mjera koje su provodene radi unapređenja privređivanja. U tom smislu je naročito naglašeno djelovanje Petra Zrinskog na unapređenju ili uvođenju novih oblika proizvodnje, njegova, u uvodnoj studiji nešto prenaplašena "poslovna filozofija". Primorska dobra zahvaljujući i svome zemljopisnom položaju, ali i specifičnim odnosima na njima, prema riječima priredivača, pokazuju neke tendencije i oblike kojih u drugim krajevima Hrvatske i Mađarske tada nije bilo, osobito na po-

druću trgovine i prometa. Posebno je naglašen utjecaj tih aktivnosti na život lokalnog stanovništva i posljedice koje su one imale na odnose među pojedinim slojevima i uopće na strukturu stanovništva. O čvrstoj integriranosti velikog dijela stanovništva u ove odnose svjedoče i dva zadnja dokumenta u prvoj knjizi: molba koju su 1676. godine građani Bakra uputili Ugarskoj komori radi zaštite ranije stečenih prava, odnosno postojećih odnosa, i izvješće Ivana Andrije Kodermana, gotovo istog sadržaja. Bakar i druge manje luke su po mišljenju priređivača najzanimljiviji dio primorskih dobara. Trgovina koja se odvijala preko njih označena je kao pokretač čitave gospodarske aktivnosti, što potvrđuju i brojevi i neki drugi podaci sadržani u objavljenim i drugim izvorima koji su uzeti u obzir. Osnovu te aktivnosti predstavljala je stalna visoka potražnja tržišta u Italiji, naročito Venecije. Bakar i ostale luke su tu mogućnost očito dobro koristile, velikim dijelom i zbog starih trgovačkih i carinskih povlastica, i uspješno se nosili s konkurentskom Rijekom i Trstom koje je favorizirala komora u Grazu. Sukobu ovih dvaju interesa posvećeno je u uvodnoj studiji dosta prostora što upućuje na zaključak da u njemu treba vidjeti jednu od važnijih značajki trgovine i uopće gospodarske aktivnosti na tom prostoru u 16. i 17. stoljeću. Samim činom zapljene zrinških dobara određen je i pobjednik, a time i daljnja sudbina tih krajeva: to je bio odlučujući zaokret koji je doveo do njihova brzog slabljenja i propadanja u

sjeni favorizirane Rijeke. Kao posebna zanimljivost objavljen je urbar posjeda u Vinodolu iz 1627. što ga je dao završiti Franjo Bathiany, kao glavni izvršitelj oporuke bana Jurja Zrinskog, jedini zrinški urbar pisan mađarskim jezikom koji je sačuvan u cjelini (pronađen u arhivu obitelji Esterházy).

Druga knjiga donosi popise i procjene međimurskog i nekih manjih posjeda u unutrašnjosti (Božjakovina, Ozalj, Brod, Ribnik, Švarča). Objavljeno je ukupno 27 dokumenata, od toga četrnaest koji se odnose na Međimurje, među njima i karta međimurskog posjeda iz 1672. godine, priložena Calvuccijevu izvješću unutarnjoaustrijskoj komori. O izvršenju zapljene govore dva izvješća Petra Prašinskog i Franje Špoljarića, prvo kraće koje opisuje tijek zapljene započete 19. svibnja, a završene 8. srpnja 1670. godine, i navodi zaplijenjene posjede u cjelini, a za zatečenu pokretnu imovinu spominje poseban popis, i drugo opširnije, s podacima o pokretnoj imovini koja je na pojedinim posjedima zatečena i popisana. Ovo drugo se prekida i završava s 27. lipnjem kada je obavljena zapljena Hreljina pa za posjede koji su zaplijenjeni nakon Hreljina nema podataka, što priređivač međutim ne primjećuje. Od dokumenata koji se odnose na Međimurje dva su procjene izvršene 1672. godine, posebno za zaplijenjeni dio koji je pripadao Petru, posebno za dio koji je pripadao Nikoli, dva popisi plemića i drugih vojnih obveznika na posjedu (1672. i 1682.), ostalo su popisi

pojedinih poljoprivrednih proizvoda, krčevina i sl. Uvršten je i popis čitavog posjeda iz 1720. godine koji omogućuje praćenje promjena u upravljanju gospodarstvom, zastupljenosti pojedinih djelatnosti i kultura, strukturi stanovništva, odnosima i relativnom položaju pojedinih kategorija. Na usporednoj analizi podataka popisa i procjena iz 1672, 1692. i 1720. godine temelji se najveći dio uvodne studije. Kako se radi o kretanjima koja su povezana s tadašnjim velikim promjenama na političkom i vojnom polju, ne samo s različitim pogledima na upravljanje velikim posjedom, jasna je namjera priređivača da ovakvim odabirom gradiva omogući iščitavanje velikih onovremenih događaja i promjena na u tom smislu naoko nezanimljivim podacima koji se mogu naći u ovoj vrsti gradiva. Kao ilustracija promjena do kojih je došlo pod upravom komore, kako ih je osjetilo stanovništvo posjeda, uvrštene su njihove tužbe sastavljene 1676. godine. Ostali objavljeni dokumenti (popisi i procjene) odnose se na manje posjede: pet na Božjakovinu, po jedan na Ozalj, Ribnik, Švarču, Brod i kuću koju su Zrinski imali u Zagrebu. Osim jednog iz 1635, sve su to popisi i procjene nastali sedamdesetih godina.

Pored opsežnih uvodnih studija obje su knjige opremljene ne suviše iscrpnim kazalima i korisnim objašnjenjima mjera i utega koji su se koristili. Tekst u kojem je ostalo nešto hotimice nerazriješenih kratica, pravopisno je ujednačen. Na mjestu gdje su ispravljane greške pisara upozoravaju bilješke, sporadično se

komentiraju jezične osobitosti i neke stvarne pojedinosti. Ispred teksta na jednom su mjestu popisani svi dokumenti, sa skraćenim izvornim naslovom, signturom ili signaturama ako je dokument dostupan na više mjesta, te podatkom o ranijem objavljivanju. Posebno treba istaknuti uvodne studije. Izvorima čije poznavanje podrazumijevaju i zaključcima koje donose ili nude, one prelaze okvire samog objavljenog gradiva, donose više od utemeljenja pojmova za njegovo razumijevanje. Mogu poslužiti kao primjer koliko su ovakvi tekstovi korisni za predstavljanje i razumijevanje gradiva, ako nisu opterećeni pojmovima i zaključcima koji potječu iz druge vrste razmatranja ili drukčijeg interesa. Svaki od priređivača, na različit način, nastoji utvrditi značaj demografskih i prostornih uvjeta na kojima se zasnivao oblik i organizacija privređivanja na posjedu, procijeniti ulogu geografskih i političkih čimbenika i prepoznati tragove koje su važni vojni i politički događaji, strujanja koja su potaknuli, ostavili na svakodnevicu koja je proizvela ove zapise. U pokušaju da utvrde ono što je specifično za zrinske posjede s manje ili više određenosti potcrtavaju njihov granični položaj u svim promatranim aspektima: posjedi Zrinskih su u čitavom spomenutom razdoblju presudno obilježeni takvim svojim položajem. To ima ne samo vojne i gospodarske, što se izričito ističe, nego očito i političke posljedice. Možda je to ključ za razumijevanje uloge Zrinskih, koji priređivači žele ponuditi, na što

upućuju njihove brojne opaske u uvodnom tekstu.

Jožo Ivanović

SPISI DUBROVAČKE KANCELARIJE. Knjiga IV. Prepisao i pripremio dr. Josip Lučić. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb, 1993. Str. 406.

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti je 1951. godine počela objavljivati dubrovačke notarske knjige 13. stoljeća. Pojedini dokumenti bili su već ranije tiskani, u *Diplomatičkom zborniku*, sv. VI, i zasebnim izdanjima (*Kancelariski i notarski spisi 1278-1301*, Beograd 1932. i Nekoliko dubrovačkih listina iz XII i XIII stoleća, *Glasnik zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine XLIII*, 1932, 2.) koja je priredio urednik prve knjige *Spisa*, G. Čremošnik. Druga i treća knjiga izišle su nakon dulje stanke (1984. i 1988.) u izdanju Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i HAZU. Tekst izvornika je prepisao i priredio dr. Josip Lučić.

Četvrtom knjigom ovaj je posao, kako je najavljen u predgovoru prve knjige, priveden kraju. U četiri sveska objavljene su sve sačuvane notarske knjige dubrovačkog arhiva iz 13. stoljeća: *Praecepta*

rektoris I-II, *Debita notariae I*, *Testamenta I*, prvi dio *Testamenta II* i *Diversa cancellariae I-III*, koje djelomice pokrivaju razdoblje od 1278. do 1301. godine (za razdoblje između 1286. i 1295. godine nije sačuvano ništa). Iako imaju različite nazive, sve navedene knjige sličnog su sadržaja i namjene: sadrže zabilješke o poslovima koje su građani sklapali jedni s drugima, sa strancima, ili pak očitovanja njihove volje u svezi s njihovom imovinom i sl. Najvećim dijelom to su priznanice na posuđeni novac, zadužnice, ugovori o trgovačkim društvima, kupoprodajni ugovori, ugovori o služenju, presude i sl. Jedino su oporuke izdvojene u *Testamenta II*, ali ih ima u manjem broju i u drugim knjigama, dok *Testamenta I* pored oporuka sadrže i sudske odluke. U tim odstupanjima mogu se vidjeti i različite predodžbe pojedinih notara.

U ovoj knjizi objavljena su *Praecepta rectoris II* i *Testamenta II do 1301.* "prisegnutog općinskog notara" Andrije Beneše, koji je, kako navodi priređivač, pomagao službenim općinskim notarima. On je tu dužnost obavljao od 1293-1324. godine. Iz prve dvije godine nema sačuvanih zapisa osim dviju oporuka iz 1294, a *Praecepta* počinju tek od 1299. Zapisi su unošeni kronološki, ali u *Testamenta* prilično nedosljedno. *Praecepta* pokazuju daleko veću brižljivost i redovitost bilježenja predmeta.

Neuredan Benešin rukopis i izbljedjelost crnila koja je prema procjeni priređivača tolika da rukopis uskoro neće biti čitljiv, uzrok su mnogih praznina i nerazri-